

**Recent tendencies in historiography: The case of BiH
(and the Western Balkans)**

Vertikalna struktura istoriografije u Bosni i Hercegovini tokom posljednje dvije decenije doživjela je velike turbulencije. S pravom se danas postavlja pitanje – koliko je nastava istorije u osnovnim i srednjim školama, te na fakultetima odraz egzaktnih naučnih dostignuća, odnosno koliko je i da li je ta nastava uopšte pod kontrolom same nauke. Ako prihvatimo da ipak jeste – dolazimo do drugog, isto tako velikog problema. Postavlja se, naime, i pitanje – koliko je istorija u Bosni i Hercegovini zasnovana na naučnim osnovama, te da li je ta nauka (ili "nauka") uopšte kvalifikovana da svojim spoznajama upravlja adekvatnim razvojem vertikalne strukture istoriografije u Bosni i Hercegovini. Na početku ćemo se posvetiti kratkom hronološkom presjeku opšteg stanja.

Opšte stanje

Talas demokratskih promjena koji je krajem osamdesetih godina XX vijeka zahvatio Srednju i Istočnu Evropu, te uzdrmao i potpuno uništio gotovo polustoljetni komunistički monolitizam upravo je na prostoru bivše Jugoslavije implicirao najradikalnije posljedice. Bosna i Hercegovina, kao specifična republika u jugoslovenskoj konstelaciji sa izraženom multietničkom strukturom, te kao prostor u kojem istorijsko nasljeđe nije ostavilo gotovo nikakve tragove demokratskih tradicija, bila je naročito osjetljivo tlo u novonastaloj situaciji.

Bez obzira na nedostatak takvih tradicija, prvi pluralistički izbori u Bosni i Hercegovini, u jesen 1990. godine, bili su velika šansa za sve, pa tako i za istoriografiju. Konačno je započinjalo razdoblje u kojem je bilo u poptunosti moguće napraviti otklon od svih dotadašnjih idealističkih zapreka koje su decenijama spriječavale jugoslovensku, te tako i bosanskohercegovačku istoriografiju da na moderan način pristupi obradi krupnih istoriografskih problema koji su, kao takvi, za ovo područje više nego karakteristični. Nažalost, bio je to samo scenario koji se nikad nije ostvario.

Istoriografija je na prostoru Jugoslavije, a čini se naročito Bosne i Hercegovine, neposredno nakon prvih demokratskih izbora krenula u potpuno drugačiju krajnost. Nove mogućnosti i nove slobode nisu korišćene u kontekstu liberalizacije i demokratizacije istoriografije, razvijanja kulture dijaloga, insistiranja na građanskim (i urbanim) opcijama, nego gotovo isključivo za erupciju vulgarnog nacionalizma. Umjesto za demokratizaciju istoriografije nove promjene su postale lansirna rampa za njenu katastrofalnu devaluaciju.

U jednom od svojih najnovijih radova, "*Osnovne karakteristike srpske istoriografije poslednje decenije XX veka*",¹ poznati beogradski istoričar Bogumil Hrabak vrlo je precizno odredio nove karakteristike srpske istoriografije koje su do izražaja došle naročito tokom posljednje decenije XX vijeka. Slična klasifikacije se više-manje može primjeniti i na druge istoriografije nastale iz bivše jugoslovenske istoriografije. Nove karakteristike dakle jesu: 1.) sveopšta politizacija sa izraženom naciokratijom, 2.) kompilativnost u pristupu prilikom izrade naučnih djela, gdje se insistira na sintezi, dok se (arhivska) istraživanja tretiraju kao nebitna i 3.) implicitni falsifikat, što podrazumijeva bilo svjesno prešućivanje određenih činjenica, bilo njihovo potpuno izvrtanje.²

Primarno je svakako da je u istoriografskom miljeu došlo do apsolutne prevlasti proučavanja nacionalne istorije nauštrb evropske i svjetske. Ovo je posebno bilo izraženo kroz hiperprodukciju literature koja se bazirala na mitološkim osnovama iz arhaičnih razdoblja (o čemu će kasnije biti više govora), ne samo u kontekstu hronologije, nego i u kontekstu istoriografske evolucije. Dnevna politika i sveopšta mitologizacija implicirale su da se točak istorije istoriografije zavrti unatrag, te je tako u mnogim sferama zavladao duh romantičarske istoriografije aktuelan naročito sredinom XIX vijeka. Nesporna je činjenica da je takvo tlo bilo izuzetno pogodno za djelovanje istoričara-amatera, koji najčešće nisu imali nikakve veze sa samom naukom. Mora se, međutim, primjetiti da je suprematija nacionalne u odnosu na evropsku i svjetsku istoriju problem koji u potpunosti prelazi granice Bosne i Hercegovine i Zapadnog Balkana. U više navrata istoričari sa prostora Bosne i Hercegovine i cijele regije imali su prilike da u evropskim i svjetskim okvirima ustanove postojanje u najmanju ruku vrlo ekvivalentnih sistema unutar istoriografije, odnosno nastave istorije.

¹ Bogumil Hrabak, *Osnovne karakteristike srpske istoriografije poslednje decenije XX veka* u *Filozofsko-filološke nauke na početku 21. vijeka. Problemi i pravci razvoja*, Zbornik radova sa naučnog skupa (Banja Luka, 7.-8. decembar 2001.), Filozofski fakultet u Banjoj Luci, Naučni skupovi, Knjiga 2, Banja Luka, 2001.; 267-275.

² Bogumil Hrabak, n.d. ; 269.

Nakon završetka rata 1995. godine došlo je do laganog "hlađenja", a s vremenom i do očekivanog porasta kvantiteta, a polako i kvaliteta historiografske produkcije. Ipak, uništavajuće ratno razdoblje ostavilo je dugotrajne posljedice. Prekid veza između historičara iz bivših jugoslovenskih republika pokazao se kao teško savladiva prepreka. Komunikacija se uspostavljala i uspostavlja vrlo sporo, pri čemu pojedini historičari otvoreno forsiraju izolacionizam, što je dovedeno gotovo do nivoa hermetičnosti. Nažalost, ne može se poreći da je takvo nasljeđe u izvjesnoj mjeri postojalo i ranije. Bilo kako bilo, nepobitna je činjenica da je i danas osnovna karakteristika bosanskohercegovačke historiografije izuzetna različitost u pristupu između historičara koji dolaze iz različitih etničkih miljea (hrvatskih, srpskih, bošnjačkih).

Činjenica je da je globalni revizionizam postao još jedna odrednica moderne historiografije (i to ne samo na prostoru bivše Jugoslavije), što je donekle shvatljivo, zbog već spomenute potrebe za ideološkim otklonom, ali nema sumnje da je moderna historiografija na području bivše Jugoslavije u velikoj mjeri pretjerala u svojim revizionističkim prekranjima.

Kao što je poznato, razvoj turbulentnih političkih procesa na prostoru bivše Jugoslavije na razmeđu dviju posljednjih decenija XX vijeka doveo je do situacije da u kratkom razdoblju od 1989/90 do 1991/92 paralelno egzistira nekoliko politički i sociološki uglavnom suprotstavljenih koncepcija. U svakom slučaju to mini-razdoblje se odlikovalo izvjesnim liberalizmom, ne samo u odnosu na jugoslovensku socrealističku fazu, nego i na hermetičnost kasnijih nacionalnih koncepcija. Tako da su se i u njemu pojavila neka djela koja su imala izražen značaj za potonje razdoblje.

Međutim, tada je takođe česta pojava bila i situacija u kojoj su pojedini historičari zbog određenih razloga (vrijeme objavljivanja ili tematika) ostajali na pola puta između "starih" i "novih" koncepcija.³ Čini se da se danas nalazimo u situaciji koja je u mnogo čemu slična tom mikrorazdoblju, karakterističnom u Bosni i Hercegovini prvenstveno za

³ Ovakvi slučajevi su se događali naročito u periodu 1990-1992, dakle u vremenu kada su se starije socrealističke koncepcije, te koncepcije zajedništva, susretale sa novim tendencijama. Primjer za to je Nusret Šehić, *Bosna i Hercegovina 1918-1925. Privredni i politički razvoj*, Sarajevo, 1991. Bez obzira, na kontroverze unutar ovog rada, ogromna je razlika u odnosu na pristup koji je pokazan samo dvije godine kasnije u Nusret Šehić, *Sarajevo u prijelomnim danima stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, u *Prilozi historiji Sarajeva*, Radovi sa znanstvenog simpozija *Pola milenija Sarajeva* održanog 19. do 21. marta 1993. godine, Sarajevo, 1997.; 325-334. Postoje i situacije u kojima različite koncepcije paralelno egzistiraju u jednom djelu, što je posljedica činjenica da je rad iz starijeg razdoblja donekle modificiran i ponovo objavljen posljednjih godina. Npr. Perko Vojinović, *Vrbaska banovina u političkom sistemu Kraljevine Jugoslavije*, Banja Luka, 1997. Riječ je o autorovoj doktorskoj disertaciji, odbranjenoj u Sarajevu 1979. godine.

1990. i 1991. godinu – paralelno egzistiraju vrlo raznorodne koncepcije, formira se novi vokabular političke korektnosti (mada na vrlo labavim osnovama i sa vrlo neodređenim strijemljenjima) itd.

Proučavanje svih istorijskih razdoblja je bilo posebno osjetljivo sa stanovišta priče o državno-pravnom kontinuitetu Bosne i Hercegovine. Za istoriju Bosne i Hercegovine činjenice koje govore u prilog postojanju ili nepostojanju takve vrste kontinuiteta jesu donekle značajne, ali svakako ne toliko da bi se one postavljale kao centralni istorijski problem u gotovo svim razdobljima. Uopšte je cjelokupna historiografija u Bosni i Hercegovini izuzetno preopterećena pričom o državno-pravnom kontinuitetu, te se može definitivno potvrditi da postoje neki istoričari koji su svoje cjelokupno djelovanje posvetili dokazivanju postojanja istog na teritoriji Bosne i Hercegovine gotovo cijeli milenijum unatrag, te isto tako oni koji se bave isključivo dokazivanjem nepostojanja navedenog kontinuiteta. Mnoge situacije upućuju na zaključak da bi udaljavanje od ove (dis)kontinuitetne tematike bilo veliki pomak za cjelokupnu historiografiju na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Nova faza historiografske produkcije u izvjesnoj mjeri je bila usmjerena i određena ranijom produkcijom, odnosno nedostacima iste, koji su se u izvjesnoj mjeri upravo nastojali kompenzirati, često, doduše, bez puno uspjeha. Nažalost, u takvom pristupu izostao je osjećaj za sistematizaciju, pa i danas postoje oblasti koje su vrlo slabo proučene, odnosno gotovo nedirnute sa aspekta ozbiljnih arhivskih proučavanja. To, međutim, ne sprečava pojedince da o takvim problemima iznose neke vrlo smjele zaključke.

U svakom slučaju historiografska produkcija tokom posljednjih godina nije odgovorila na većinu gorućih pitanja iz istorije Bosne i Hercegovine, nego je samo dala neke naznake mogućnosti rješavanja izvjesnih problema. Predstoji nam dug put do budućih sinteza, preko znatno detaljnijeg proučavanja političke, ekonomske i kulturne istorije Bosne i Hercegovine tog vremena, a naročito socijalne istorije, sa potrebom definitivnog udaljavanja od prastarih crno-bijelih klasnih klišea. Značajno je uz pomoć sociologije i socijalne psihologije proniknuti u pitanje poimanja kulta ličnosti u ovom periodu, odnosno percepcije odnosa naroda prema vladaru i drugim narodima, zatim pitanje (ne)prihvatanja političkih programa pojedinih partija, između ostalog i komunista itd.

Ipak, novo vrijeme je, što je bilo i za očekivati, donijelo neke pozitivne novine u bosanskohercegovačku historiografiju. Jedna od njih je i izvjestan razvoj interdisciplinarnog pristupa nauci. Tako se pojavljuje određen broj radova koji tretiraju specifične oblasti života u Bosni i Hercegovini tog doba.

Posebno su dobrodošli radovi iz oblasti korelacije opšte evropske istorije sa bosanskohercegovačkom istorijom ovog razdoblja, jer su isti ranije bili izuzetno rijetki. Značajno je, dakle, da se istorija Jugoslavije i Bosne i Hercegovine u međuratnom razdoblju sve više povezuje sa globalnim geopolitičkim i drugim procesima, međutim postoje i druge krajnosti u tom smjeru, odnosno nastojanja da se kompletna priča o nastanku, a kasnije i nestanku Jugoslavije predstavi isključivo kao djelo stranih faktora, bez imalo domaćeg uticaja.

Naročito je važna činjenica da se mlađi historičari sve više uključuju u međunarodne projekte⁴, te da im se ponovo otvaraju mogućnosti za arhivska istraživanja kako u Bosni i Hercegovini, tako i u inostranstvu. Ali uopšte, može se zaključiti da je historiografske produkcije o Bosni i Hercegovini za ovdje posmatrano razdoblje u posljednjih 14 godina bilo veoma malo.

Nažalost, opet se moramo vratiti na neke probleme koji su odraz savremene realnosti u Bosni i Hercegovini. Ne postoji institucionalna infrastruktura koja bi na optimalan način omogućila razvoj historiografije, tj. nema dovoljno historijskih instituta⁵, nema dovoljno relevantnih naučnih skupova, nema časopisa, a samim tim ni kvalitetnih polemika i uopšte prijeko potrebne naučne kritike. Tu se jednostavno mora zaključiti da su finansijske prilike za razvoj historiografije u Bosni Hercegovini bile neuporedivo povoljnije u periodu do 1991. godine. S druge strane prisutna je opšta letargija u kontekstu organizacije i implementacije zajedničkih projekata, pri čemu međugeneracijski ili međuetnički odnosi uopšte nisu primaran problem, nego neka teško shvatljiva nezainteresovanost, koja se definitivno može klasifikovati kao socijalni fenomen novog vremena na našim prostorima. Nedostatak inovativnosti je svakako još jedno opšte mjesto u savremenoj istoriografiji u oba entiteta Bosne i Hercegovine. Sve ovo je povezano i sa savremenim tretmanom istorije u društvu, gdje imamo situaciju da

⁴ Naročito je u tom kontekstu značajna djelatnost organizacija kao što su *NJissenschaftliche Arbeitsgruppe fuer njeltkirchliche Aufgaben der Deutschen Bischofskonferenz* u Bonnu ili *Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe* u Solunu, kao i *Euroclio* iz Haaga. Treba istaći i saradnju sa istraživačkim centrima u Braunschweigu, Stuttgartu, Bonnu, te Grazu i Beču.

⁵ Uz institut u Sarajevu i dalje egzistira samo institut u Banjoj Luci. O njegovom osnivanju i djelovanju vid. Vera Kržišnik-Bukić, *Institut za istoriju u Banjoj Luci i historiografija Bosne i Hercegovine 1980.-1999.*, Prilozi 29 (Sarajevo 2000.), 301-320., doduše sa nepotpunim i ponekad nepreciznim informacijama za razdoblje rada instituta nakon 1991. godine.

se ona polako, ali sigurno kao predmet istiskuje iz srednjih škola. Svakako bez značaja nisu pritisci određenih međunarodnih organizacija prisutnih u Bosni i Hercegovini, koje često, sasvim pogrešno, smatraju da bi svako insistiranje na revitalizaciji istorije kao nauke moglo dovesti do novih političkih problema i slično.

Interdisciplinarnost se pokazuje kao ključna evolucionarna karika na tom putu, te je za očekivati da će istorijska nauka u Bosni i Hercegovini sve više koordinirati svoje smjernice sa drugim naukama kako bi dala odgovore na najteža pitanja ne samo iz međuratnog perioda. Trenutna konstelacija implicira na zaključak da će saradnja sa sociologijom i psihologijom biti ključna, mada treba ukazati i na druge krajnosti, prisutne npr. u djelu Petera Burkea "Istorija i društvena teorija", koje podrazumijevaju svojevrsnu negaciju budućnosti istorije i njeno potpuno utapanje u sociologiju. To se neće dogoditi.

Promjene u percepciji razdoblja – primjer karaja XVIII vijeka

Nova pojava je i drugačiji metodološki pristup u kontekstu suštinske percepcije određenih istorijskih razdoblja, odnosno njihove komparativne valorizacije. U kompleksnoj strukturi eks-jugoslovenske historiografije mikro-razdoblje, koje obuhvata dvije posljednje decenije XVIII vijeka, imalo je u određenim aspektima specifičnu poziciju. Kompleksnost navedene strukture bila je u izvjesnoj mjeri implicirana svojevrsnom "hronološkom hijerarhijom". Naime, u eks-jugoslovenskoj historiografiji srednji vijek i moderno doba, tj. XIX i XX vijek, imali su značajno preimućstvo u odnosu na druga razdoblja, prvenstveno u kontekstu brojnosti angažovanih istoričara i radova koji su bili produkt takvog angažmana. To se, dakle, specifičnost tog mikro-razdoblja ogleda i u činjenici da se ono, ipak, nalazilo na periferiji historiografskog interesovanja.

U diskusijama oko kontinuiteta i diskontinuiteta u historiografiji na prostoru postjugoslovenskih zemalja jedan aspekt posebno ide u prilog isticanju kontinuiteta u kontekstu proučavanja navedenog razdoblja – naime činjenica da je ono i dalje ostalo na periferiji. Takva pozicija, svakako, uslovljava teškoće u definisanju svih ključnih parametara (hronoloških, strukturalnih, tematskih i dr.) koji određuju ovo razdoblje. No, istovremeno, omogućava slobodu djelovanja, jer je dogmatski pristup u okviru ovog razdoblja bio najmanje prisutan, a shodno tome i eventualna sputavanja koja bi iz njega

proizilazila. Uz sve prednosti i nedostatke koje takva pozicija nosi, postavlja se ključno pitanje - da li se savremena historiografska transformacija percepcije navedenog razdoblja na prostoru postjugoslovenskih zemalja ogleda u naglašavanju novih tematskih ili metodičkih pristupa ili, pak, u reviziji postojećih spoznaja u domenu političko-etničkog?

Navedena dilema se odnosi i na mnoge druge historiografske probleme i, u svakom slučaju, dodatno naglašava problematiku izrazite implementacije historijskih mitova u historiografijama na prostoru postjugoslovenskih zemalja.

U kontekstu pitanja o tome da li su historičari u vremenu prije 1990. godine navedeno razdoblje 1780-1800 tretirali kao razdoblje protonacionalnog razvoja, odnosno da li su ga kao takvo tretirali u drugačijoj mjeri nego što je to danas slučaj karakteristike savremene naučne produkcije definitivno daju odgovor da se to razdoblje u novijoj historiografiji postjugoslovenskih zemalja u značajnijoj mjeri predstavlja kao period rudimentarnog nacionalizma nego što je to bilo uobičajeno ranije. Svakako se to najjednostavnije može objasniti opštom nacionalističkom mobilizacijom i u politici i u nauci, koja je karakterisala postjugoslovenske zemlje naročito u prvoj polovini 90-ih godina XX stoljeća, što je impliciralo da takav pristup samo postane još jedna trendovska modifikacija. Činjenica je, međutim, da se takav trend nije u značajnijoj mjeri promijenio ni u posljednjih desetak godina, što je nesumnjivo odraz jedne druge bitne dimenzije - naime, stvarne spoznaje realnog razvoja protonacionalizma na prostoru postjugoslovenskih zemalja krajem XVIII vijeka, koja je dodatno učvršćena ekvivalentnim spoznajama na evropskom nivou u ovdje opserviranom razdoblju.⁶

U svakom slučaju razdoblje 1780-1800 posjeduje ogroman potencijal za dalja istraživanja. Taj se potencijal ogleda u mnogobrojnim još uvijek netaknutim izvorima crkvene provenijencije, ali i u osnovi prilično dostupnim izvorima koji se nalaze u nekim okvirima relativno bliskih srednjoevropskih i jugoistočnoevropskih metropola. Što se tiče Austrijskog državnog arhiva u Beču (Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Haus-, Hof- und Staatsarchiv, te Abteilung Kriegsarchiv), čini se da slabo proučeni izvještaji austrijske internunicijature u Istanbulu predstavljaju poseban izazov.

Uopšte je posljednjih decenija za razvoj historiografije vezane na prostoru postjugoslovenskih zemalja ponovo značajno povećan uticaj austrijske historiografske

⁶ Ovo je posebno ubjedljivo prikazano u Horst Möller, *Fürstenstaat oder Bürgernation. Deutschland 1763-1815*, Berlin 1998.

produkcije. Vrlo je bila značajna pojava obimnog djela Karla Kasera o socio-ekonomskim aspektima istorije Vojne krajine.⁷

Navedeno djelo, kao i mnoga druga, dodatno je naglasilo potrebu za usmjeravanjem fokusa sa klasičnih političkih na socio-ekonomske segmente istorije, što je bilo u skladu sa djelovanjem tokom većeg dijela XX vijek izuzetno progresivne francuske historiografske škole – "Anala".

Razorno djelovanje istorijskih mitova

Pojavljaju se i naponi da se istorija kao nauka poveže sa najrazličitijim antropološkim fenomenima. Tako se proučavaju svi aspekti odnosa istorije i pamćenja, što je na prostorima Bosne i Hercegovine posebno interesantna kategorija. Od samoga početka povijesti kao nauke pamćenje jest njen fundamentalni činilac, a (vjerno) prenošenje pamćenja neizbježan put ka spoznaji istorijskog kontinuiteta. Naravno, pamćenje ima čitav niz svojih unutrašnjih zakonitosti, poput neprijeporne istine da blijedi s vremenom, te da je generacijski sistem prenošenja pamćenja (memorija, sjećanja) iznimno osjetljiv sa stanovišta mogućnosti čuvanja integriteta originalnih verzija. Međutim, malogdje je došlo do takvog napregnuća fleksibilnosti svih poznatih parametara pamćenja kao u Bosni i Hercegovini tokom posljednjeg stoljeća.

Nepobitna je činjenica da aktuelno poimanje Habzburške Monarhije i njenog djelovanja u pomenutom razdoblju nije produkt direktnog pamćenja savremenika samih događaja, odnosno vjernog prenošenja pamćenja kroz generacije, nego gotovo isključivo odraz sistematskog ideološkog djelovanja u tri dijametralno različita, ali ideološki gotovo podjednako radikalna habitusa u kojima je egzistirala (a donekele još uvijek egzistira) Bosna i Hercegovina tokom posljednjih 90-ak godina – centralizam i etnička opresija Kraljevine Jugoslavije, ideološki monopol i etnička "preraspodjela" socrealističke Jugoslavije i destruktivni nacionalizam savremene Bosne i Hercegovine.⁸

⁷ Karl Kaser, *Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft in der kroatisch-slawonischen Militärgrenze (1535-1881)*, Graz 1986.

⁸ Ovo, naravno, ne umanjuje pogubnost djelovanja ranijih ideoloških sustava na devijacije u transferu sjećanja.

Kompleksnost istorijskih zbivanja, dodatno pojačana historiografskom kompleksnošću Bosne i Hercegovine, implicirala je pojavu veoma raznorodnih iskonstruisanih memorija unutar Bosne i Hercegovine.

Ideologiji koja je uticala na tretman sjećanja i tako oblikovala kolektivno pamćenje u velikoj mjeri su svojim djelovanjem doprinosili i historičari. To je i danas tako. Međutim, ako je shvatljivo to spomenuto djelovanje u većem dijelu XX stoljeća, kada je zbog prisustva nedemokratskih sistema, bili oni kraljevsko-diktatorski, komunistički ili ultranacionalistički, bila zapriječena mogućnost otvorenog naučnog sučeljavanja, odnosno liberalnog pristupa spoznaji, zaista je paradoksalno da danas, više od deset godina nakon svršetka rata u Bosni i Hercegovini (1992-1995), još uvijek nije bilo značajnijih, odnosno globalnijih znanstvenih kritičkih konfrontacija između suprotstavljenih historika i historiografija. Samim tim, iako je danas jasno da postoje značajne "devijacije" unutar historiografije Bosne i Hercegovine, a faktički triju historiografija koje ponaosob razvijaju konstitutivni narodi u Bosni i Hercegovini, odnosno da srazmjerno značajan broj povjesničara napušta tvrde nacionalističke tabore (neki im, doduše, nikad nisu ni bili skloni), još uvijek u Bosni i Hercegovini u kontekstu stavova (baziranih na sjećanjima i kolektivnom pamćenju) prema određenim historijskim objektima možemo govoriti kao o stavovima etničkih grupacija, a ne kao o stavovima socijalnih slojeva, ljevice i desnice, određenih naučnih škola i slično.

U savremenoj Bosni i Hercegovini poimanje gotovo svih istorijskih subjekata, a samim tim i selektovani plasman i percepcija "fabrikovanih" sjećanja, u velikoj mjeri povezani su sa klasičnim nacionalnim mitovima. Mnoga novonastala djela bila su pod uticajem nacionalističkih mitologija, pri čemu su posebno bili istaknuti mitovi tipa "sui generis", "antiquitas" i "ante murale".⁹

Ovi tipovi nacionalnih mitova su se pretvorili u ključnu kočnicu ne samo za razvoj historiografije, nego i za globalni razvoj društva, jer su oni i u prošlosti i u sadašnjosti bili odraz djelovanja političke, a ne naučne dimenzije, odnosno i ranije i danas samo su omogućavali da političko djelovanje povremeno dobije kvazi-naučni okvir, zahvaljujući mimikriji koju je implicirala čvrsta sprega političara i kvazi-istoričara.

Bez obzira na svu problematiku koja je proizašla iz mitova o porijeklu (da li je riječ o jednom narodu ili o više raznih naroda...) i starosti naroda (koji je narod prvi došao na ovo tlo...) unutar Bosne i Hercegovine (a slična situacija je i u okruženju!)

⁹ O istorijskim mitovima u novijoj historiografiji vidjeti više u Srećko M. Džaja, *Bosanska povijesna stvarnost i njezini mitološki odrazi*, u *Historijski mitovi na Balkanu*, Sarajevo 2003, 39-65.

jasno je da se kao ključni istorijski mit u Bosni i Hercegovini pokazao "ante murale" - mit po kojem je svaki narod svojevrsni bedem određene civilizacije, čiji je on, istovremeno, i nareprezentativniji predstavnik. To je ujedno i mit o beskrajnoj povezanosti sa ekskluzivnom ulogom žrtve u cilju ostvarenja mahom "božanskih" misija. Ovo, u osnovi, treba shvatiti doslovno, jer religijska prošlost i sadašnjost u mnogočemu jesu ključni inicijatori takvih ideja. Bosna i Hercegovina, iako razmjerno vrlo mali prostor od oko 51.000 kvadratnih kilometara, postala je poprište na kojem se, navodno, sukobljavaju esencijalni interesi ključnih planteranih civilizacija (pri čemu je najčešća detreminanta za percepciju civilizacija upravo religija), te narodi Bosne i Hercegovine, svaki ponaosob, predstavljaju zid protiv prodora neprijatelja koji namjerava da uništi kompletno civilizacijsko zaleđe naroda koji herojski stoji na bedemu.

Interesantno je da je ova tematika, svakako do savršenstva dovedena tokom posljednjih dvadeset godina, u određenim oblicima egzistirala i u prethodnim decenijama i stoljećima. I u periodu socijalističke Jugoslavije postojala je izražena "ante murale"-ideologija, po kojoj su sve zemlje u okruženju po pravilu predstavljane kao potencijalni agresori, dok je Jugoslavija predstavljana kao jedini čuvar pravih vrijednosti, odnosno kao zaštitnik obespravljenih (tj. država u Africi i Aziji).

Za suočavanje sa problematikom istorijskim mitova od ključne važnosti je bila konferencija „Balkanska društva u promjenama. Upotreba historijskim mitova“, održana u Sarajevu, novembra 2002. godine, sa koje je kasnije objavljen zbornik radova pod naslovom „Historijski mitovi na Balkanu“. Osim koorganizatora iz Sarajeva, odnosno Instituta za istoriju, vrlo je bio značajan doprinos i koorganizatora iz Norveške, odnosno Odjeljenja za istočnoevropske i orijentalne studije Univerziteta u Oslu. To je bila vrlo ubjedljiva i praktična demonstracija situacije u kojoj različiti pogledi (u ovom slučaju i geografski i kulturni) pogledi mogu biti vrlo efikasno komplementarni na planu spoznaje gorućih problema. Kolege iz Norveške su, naime, vrlo precizno shvatile mnoge dimenzije mitova i izvršile njihovu dekonstrukciju na način koji, čini se, ranije nije bio uobičajen na našim prostorima. Izdvodio bih ovdje jedan lucidan zaključak profesora Påla Kolstøa: „Društvo koje bi bilo kadro odnositi se prema mitovima o svome identitetu koje je samo isplelo sa izvjesnim stepenom ironije i distanceneće biti tako lako moguće mobilizirati u agresivne svrhe od strane od strane bilo kakvih političkih i etničkih poduzetnika“.¹⁰

¹⁰ Pål Kolstø, *Procjena uloge historijskih mitova u modernim društvima*, u *Historijski mitovi na Balkanu*, Sarajevo 2003, 11-37.

Osim konferencije u Sarajevu, u Bosni i Hercegovini, te Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji održano je poslednjih nekoliko godina još nekoliko konferencija na kojima se na različite načine i sa različitim uspjesima raspravljalo o istorijskim mitovima.

Jasno je da su danas istoričari u Bosni i Hercegovini i na Zapadnom Balkanu mnogo osposobljeniji da se artikulirano suoče sa istorijskim mitovima, ali nažalost i dalje imamo situacije da se istoričari jedne etničke grupe mahom efikasno obračunavaju sa mitovima drugih etničkih grupa, dok se gotovo nikad ne može naići na situaciju da se istoričar jedne etničke grupe obračunava sa mitovima sopstvene etničke grupe. Nerijetke su situacije u kojima su istoričari sa naših prostora sposobni za izuzetno progresivne zaključke na planu mitološke dekonstrukcije, ali nažalost najčešće nedostaje onaj posljednji korak – aplikacija takvih stavova i na sopstvenu etničku istoriju, tako da samim tim navedeni analitički rezultati faktički još više produbljuju jaz između „nas“ i „njih“. U ovom slučaju jasno se mora istaći da je istorija kao nauka na prostoru Bosne i Hercegovine, kao i na prostoru Hrvatske i Srbije, još uvijek pod mnogo većom kontrolom politike, nego što je to slučaj u većini zemalja Zapadne Evrope (još jednom treba naglasiti koliko je to sve povezano i sa teškom finansijskom situacijom!). Dalji razvoj demokratskih mehanizama i jasno predočena, a zatim i imlementirana zajednička evropska perspektiva morali bi biti jedino sredstvo za nivelisanje takvih pogubnih uticaja.